

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת במדבר, תשע"ג
מספר 1016מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"ולא-יבאו לראות כבלע אַת-הַקֶּדֶשׁ וַמְתוּ" פשוטו של מקרא וצינזור כתבי החזון איש נריה גוטל

הרב אברהם ישעיה קרליץ (קוסובה, תרל"ט [1878] – בני ברק, תשי"ד [1953]) – ה'חזון איש' [להלן: חזו"א], נודע ברבים כגדול בתורה, פרשן ופוסק ואף כמנהיג ציבורי חרדי, גם אם מאחורי הקלעים.¹ אבל הוא לא נודע כפרשן מקראי, גם אם זעיר פה זעיר שם יש לו מטבע הדברים גם אמרות פרשניות.² ברם, פעם אחת לפחות – למיטב ידיעתי – הוא קבע מסמרות והגדרות נחרצות מאוד בשאלת הגדרת "פשוטו של מקרא" כפרשנות למה שאמור בשלהי פרשת במדבר: "ולא-יבאו לראות כבלע אַת-הַקֶּדֶשׁ וַמְתוּ" (ד:כ).³

תשומת לבם של פרשני מקרא בפסוק זה התמקדה כמעט אך ורק בשאלה מה פשרו של "כבלע": ביטוי לכיסוי⁴ או לשון פירוק וסתירה או קביעת תזמון לפעולה,⁵ ואכמ"ל.⁶ אב אפילו אחד מן הפרשנים לא עסק במשמעו של "ולא יבאו לראות", שכן ברי להם כשמש בצהרי היום ש"לראות" משמעו ראייה! וכך בפסוק ט"ו: "ולא יגעו אֶל-הַקֶּדֶשׁ וַמְתוּ" – פשוטו כמשמעו: איסור נגיעה. לא כן החזו"א, שלדידו "ראייה" אינה ראייה, ו"נגיעה" אינה נגיעה. החזו"א מיקד תשומת לב לענין זה ב"סדר מתן תורה" שלו, הנדפס בימינו בחלק או"ח סימן קכה. שם, בסעיף ט, הוא מקדים ומבהיר שפסוקים אלה הם שניים מתוך חמש פעמים שבהן הזהירה תורה במיתה בכל הנוגע ל"סדר עבודת המשכן" (במד' א:נא; שם ג:לח; השניים הנ"ל; ושם יח:א-ג). ומה היא אזהרת הנגיעה והראייה?

ונראה דהאי ולא יגעו ולא יבאו, אינו אזהרה אנגיעה וראיה,⁷ שגם זר אינו חייב בזה, אלא על עבודת הכהנים הזהיר את הלויים, ואין ד"ז נוהג לדורות, אלא בזמן המשכן כשנסעו ע"פ ד' היה מ"ע בסדר פריקת הכלים וכיסוין, והלוי שעשהו חייב מיתה. ונראה שהנכנס שלא בשעת מצוותו ומפרקו אינו בכלל אזהרה זו, ובכלל אזהרה זו לויים וישראלים, ולמה הוכפל העונש בלי נגיעה וכלי ראייה לא ידענא.

* הרב פרופ' נריה גוטל מרצה בבית הספר לחינוך ונשיא מכללת אורות ישראל.

¹ ביוגרפיה ראו בנימין בראון, החזון איש: הפוסק, המאמין ומנהיג המהפכה החרדית, ירושלים 2011, שער ראשון קווים ביוגרפיים.

² מקצתן גם נאספו בקבצים, כדוגמת יעקב שולביץ, 'דברי תורה מלוקטים ערוכים ומבוארים מספרי מרן החזון איש, ערוכים לפי סדר פרשיות התורה', בני ברק תשנ"א.

³ מאמר מקיף בנדון ראו נריה גוטל, 'ל"פשוטו של מקרא" במשנת ה"חזון איש"', המעין, תשרי תשנ"ח (לח:א), עמ' 19-33; יוסף בן-ארוזה, 'על שיטת החזון איש בפשוטו של מקרא', שם ניסן שם (שם, ג), עמ' 50-55; נריה גוטל, 'בין "פשוטו" של חזון איש – ל"מדרשו"', שם ניסן שם (שם, ג), עמ' 56-58; בראון (הנ"ל הערה 1) עמ' 843, 418 הערה 55.

⁴ רס"ג, רש"י, ראב"ע [בפירושו השני], ספורנו.

⁵ ראב"ע [בפירושו הראשון], רשב"ם, חזקוני.

⁶ בסדרת 'הדף השבועי' עצמה התפרסמו בעניין זה שני מאמרים: אלכסנדר קליין, 'איסור ראיית ארון הברית', פרשת במדבר תשס"ו, גיליון 654; יאיר ברקאי, 'איסור ראיית הקודש', פרשת במדבר תשס"ח, גיליון 758. אבל משנת החזו"א שלהלן לא נדונה בדבריהם.

⁷ כל ההדגשות, שכאן ושלהלן – שלי (נ"ג).

מכאן שלדידו אין ולא היה שום איסור לא על נגיעה ולא על ראייה. תוכן האזהרות חוזר לאזהרת לווים מעשיית עבודת כוהנים – הא ותו לא. ומאחר שזה התוכן, הרי בענוותנותו מודה החזו"א שלא ברור לו מדוע נקטה התורה מונחים אלה של ראייה ושל נגיעה אף שלא לכך הכוונה. ברם, מאחר שהוא משוכנע שזה התוכן, הרי ברור שקושיה זו, גם אם אינה נענית, אינה משנה דבר.

ומדוע כה משוכנע החזו"א שזו משמעות המקרא? משהו מזה נאמר בפסקה הנ"ל ("שגם זר אינו חייב בזה" – היינו טיעון הלכתי),⁸ אולם עיקרו של דבר הובהר בסדרת התכתבות מרתקת שניהלו החזו"א והרב מנחם-מנדל כשר (וורשה, תרנ"ה [1895] – ירושלים, תשמ"ד [1983]) בעניין זה. וזו הייתה השתלשלות הדברים: לאחר שכתב החזו"א את הפסקה הנ"ל והיא פורסמה (בשנת תרע"א) בחזו"א מהדורת וילנא (או"ח יד: ט), ולאחר שעלה החזו"א ארצה (בשנת תרצ"ג), הגיעו הדברים לידיעת הרב מ"מ כשר. ומאחר שבעיני הרב כשר הם היו קשים ביותר, הוא ניהל בעניינם התכתבות מרתקת ומורכבת עם החזו"א. במוצש"ק פרשת שלח תרצ"ה, שלח הרב כשר איגרת לחזו"א בתגובה לאותה פסקה, ולאחר זמן קצר משיב לו החזו"א באיגרת משלו. במוצש"ק חקת תרצ"ה שב הרב כשר ומגיב שנית על הדברים. החזו"א לא מאחר להשיבו שנית, וכאן זה עיסוקו השלישי בנושא. לבסוף, ביום ה' לסדר פנחס תרצ"ה, מכין הרב כשר תגובה שלישית, אך נסיבות שהזמן גרמן (נסיעה לחו"ל) דחו את השלמתה ושליחתה, "ואז לא מצאתי לנחוץ לשלחה אליו" (כך נאמר בהערה שבשולי המכתב). כחודש ימים ניהלו אפוא השניים התכתבות אינטנסיבית. לימים מצאה לה ההתכתבות מקום פרסום בספריהם, אולם בהבדל ניכר! בחזו"א, במהדורות הערוכות והמוכרות לנו כיום, בהמשך לאותו סעיף מקורי התווספה [בסוגריים מרובעים] פסקת הבהרה, אשר אמנם אינה מאזכרת את הרב כשר ואף לא מסבירה את הרקע להוספתה ואף לניגודים מסוימים שהיא יוצרת בין הפסקאות, אולם ניכר שנוצר בה צורך. לרב כשר, בשו"ת דברי מנחם א', חלק התשובות, סימנים טו-יז, נפרסת המערכה כולה: הן איגרות הרב כשר והן איגרות החזו"א. טענת הרב כשר ברורה מאוד, וגם המתודה שהוא נוקט נהירה מאוד:

ויען שהדברים נוגעים בפירוש הקרא בלאו דאורייתא, נתעוררתי לכתוב לו מה שנראה לענ"ד ביאור הדברים כפי המבואר בגמ' ומדרשי חז"ל על אתר ופי' הראשונים בביאור הקרא ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו.

זה בדיוק מה שהוא עושה בכל איגרותיו: כמיטב בקיאותו הוא מביא שפע מקורות: שלושה תרגומים – אונקלוס, יונתן וירושלמי, מדרשי הלכה וסוגיות תלמודיות, פרשני גמרא ופרשני מקרא ואף פוסקים ומוני מצוות, שכולם כאחד פשוט להם כביעתא בכותחא ש"נגיעה" היא נגיעה ו"ראייה" היא ראייה. זו "שיטת כל הראשונים מפרשי התורה... ולא מצאתי אף אחד מהמפרשים שיוציא את הפסוק מפשוטו". כאמור, החזו"א השיב לרב כשר, ואף פעמיים. במכתביו הוא חוזר על עיקרי שיטתו, בכלל זה הגדרה מושגית והבהרת גישתו העקרונית:

וכן הוא פשוטו של מקרא, שאם באה תורה להורות איסור ראייה שלא בהכרח, אין טעם לייחד הדיבור ללויים בעת שכולל את הכהנים ואת כל ישראל. אחרי שרז"ל פירשוהו על אזהרת לויים על עבודה, הדבר כבר מורם מכל ספק. ואם נמצא לשון בראשונים ז"ל הפכו, צריכים אנו לפרשו על ראי' הנלמדת מחלק המדרש, מדאפקי בלשון ראי' לאסור ראי' משום כבוד השכינה בכללו. או גם ענש והזהיר ללויים בכניסה זו. אם כן, הכלי הראשי – בה"א הידיעה – ואולי גם הבלעדי לזיהוי "פשוטו של מקרא" הוא דברי חז"ל, ש"ס ופוסקים! פשט מזוהה עם הלכה, ואלה ה'חומרים' הרלוונטיים לפרשנות. הגדרה כזאת ל'פשט', גם אם אינה יחידאית, היא ייחודית וחריגה בסגנונה החריף וה'קיצוני'. אמנם יש מן ה'אחרונים', ובעיקר 'אחרוני אחרונים', אשר עיונם במקרא לא היה אלא עיון בסוגיות תורה שבעל פה, ולא שימשו להם המקראות אלא מראה-מקום ועילה לדיון, ואולם הללו מעולם לא טענו ש'פשט' ביאור המקראות הוא שעומד לנגד עיניהם, אלא בעיקר סוגיות הש"ס, עיוני הלכה וליבוני פסיקה. לא כן החזו"א, בנדון דידן, האומר מפורשות שמשמעות ביאורו 'פשט' המקרא, והפשט עצמו כוון לא לנגיעה אף לא לראיה.

זו גם הסיבה שבפתח מכתבו האחרון החזו"א מצהיר כי "קשה לעמוד על הבירור בדבר שאין לו שרש רחב בגמ'", ולפי שסוגיה דידן אין לה – בוודאי לדידו של החזו"א – "שרש רחב בגמ'", לכן אמת שקשה לבררה עד תום. עם זאת שפע המקורות שחשף לפניו הרב כשר הביא אותו לשינוי-מה בעמדתו: דרשת חז"ל הרחיבה את האיסור המקורי ואכן החילה אותו על ראייה ועל נגיעה ובה משפיעה על ההלכה-למעשה ועתה גם מבהירה את הסיבה לבחירתה של תורה במונחים "נגיעה" ו"ראייה". לבסוף חתם החזו"א בענוות-אמת: "ואם מבואר בראשונים הפכו, יהיו הדברים בטלים".

⁸ טיעון זה עצמו אומר דרשני: מנין לחזו"א שאכן זר לא חייב בכך? ויעוין במאמרי, הנ"ל הערה 3.

⁹ נריה גוטל, 'על הגדרות ה"פשט"', הגנת ה"דרש", וגבוליהם, צהר, יג (חורף תשס"ג), עמ' 87-96; הנ"ל, 'פולמוס הפשט והדרש: תיחום הוויכוח ומיקומו', בד"ד 18 (תשס"ז), עמ' 5-22.

דא עקא, דבר מזה לא מובא בספרי החזו"א המוכרים לכולנו. בספרי החזו"א שבעריכת הרב שמואל גרינמן לא מופיעות שתי איגרות החזו"א. שם, במהדורת הרב גרינמן, לבד מן האזכור הראשון – הפסקה המקורית – אין אלא תוספת פסקה [בסוגריים מרובעים] המכילה תמצות של שניים מהסימוכים (ספרי וגרסת הגר"א) בלבד, וציון ההבחנה בין 'עיקר' ובין דרשת ההרחבה. לא מצויים שם לא המכתבים, לא אָזפור "פשוטו של מקרא" לסגנונותיו ולרבדיו ולא אָזפור ענוותנותו ו"ביטול" דבריו "אם מבואר בראשונים הפכו".¹⁰ אינני יכול וגם אינני רוצה להכריע בשאלה אם המצוי בספר חזו"א שלפנינו הוא עיבוד שערך זולתו מתוך תוכני מכתביו של החזו"א, או שמא מדובר במעין 'סיכום' שהחזו"א עצמו רשם בשעתו לצד המכתבים. עם זאת אין ספק ששו"ת 'דברי מנחם' ולא ספר חזו"א הוא החושף ומבטא נכון את גישת החזו"א בנתנו תמונה מלאה, שלמה ומקיפה של מכלול דיונו, לבטיו וגישתו.

מצער שדווקא מידה זו של ענוות-אמת הועלמה מכל המעיינים בספר חזו"א, שבו לא מצויה, וכך 'צונזרה' ביודעין או שלא ביודעין בבואת גדלות אמתית.¹¹ מצד העניין ייתכן שזו אמירה שאינה משנה דבר, אך "במקום שאתה מוצא גבורתו שם אתה מוצא ענוותנותו" של "הרב הדומה למלאך" ומבקשים תורה מפיהו.¹² תיתי ליה לרב כשר שהחזיר עטרת גדולה לראשו של החזו"א, ומודים דרבנן היינו שבחייהו.

¹⁰ לאמתו של דבר, אותן שתי פסקאות שמובאות שם סותרות זו את זו בהפרש של שורות ספורות: תחילה [א] "למה נכפל העונש בל' נגיעה ובל' ראייה לא ידענא", ומיד אחר כך "ונראה דאפקי' רחמנא בל' ראי' ללמדך שיש איסור ראי' בלא הכרח". לנו עתה אין הדברים קשים כלל, וברור שהפסקה השנייה היא תוצר של המשא ומתן הנ"ל, ובוודאי נכתבה בהתאם לאיגרת התשובה הראשונה. אבל מי שאינו מצוי בדבר ורק ספר חזו"א מצוי לפניו בלא הפניית-ההשלמה לדברי מנחם, אין לו אלא לתמוה כיצד תתפרנס 'סתירה' זו.

¹¹ וראו ר"א וייס, מנחת אשר – במדבר, ירושלים תשס"ו, עמ' ל.

¹² ע"פ מגילה לא ע"א; מו"ק יז ע"א; ובהקדמת בית ישי לר"ש פישר.